

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Випуск 3

**Умань
2021**

Засновник: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.
Реєстраційне свідоцтво: КВ № 7095 від 21.03.2003 р.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 3 від 28 вересня 2021 р.).*

Збірник внесено до **Категорії «Б»** Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, доктора філософії (педагогічні науки, спеціальності 011, 015). Наказ МОН України від 15.10.2019 р. № 1301.

Збірник зареєстрований, реферується та індексується у наукометричних базах даних, пошукових системах та репозитаріях:

Index Copernicus
Google Scholar
CrossRef
WorldCat (США)
Bielefeld Academic Search Engine (BASE)
ISSN International Centre (м. Париж)
Українська науково-освітня мережа УРАН
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Реферативна база даних «Україніка наукова»

3-41 Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Вип. 3 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; [голов. ред. О. І. Безлюдний]. – Умань : Візаві, 2021. – 188 с.

У збірнику публікуються результати наукових досліджень актуальних проблем у галузі педагогічних наук: загальної педагогіки та історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії і методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії і методики управління освітою, теорії і методики виховання, дошкільної педагогіки, теорії навчання.

Відповідальність за достовірність поданої інформації (зміст, точність цитат, прізвищ, дат тощо), а також за дотримання академічної доброчесності у своїх статтях несуть автори публікацій.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Безлюдний О. І. (головний редактор) – доктор педагогічних наук, професор, ректор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Демченко І. І. (заступник головного редактора) – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету бюресурсів і природокористування України;

Балдинюк О. Д. (відповідальний секретар) – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Мартинюк М. Т. – дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Білецька І. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Браславська О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Вакалюк Т. А. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення Державного університету «Житомирська політехніка»;

Вальчак Б. – доктор хабілітований, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані (Польща);

Іщенко Л. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології та педагогіки розвитку дитини Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Коберник О. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Кучеренко І. А. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Кушнір В. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Муковіз О. П. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Семчук С. І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Совгіра С. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри хімії, екології та методики їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

ЗМІСТ

Аносова Анастасія Самопізнавальна діяльність як фактор особистісного саморозвитку педагогів	6
Бісовецька Людмила, Суржук Тетяна Оволодіння майбутніми вчителями початкових класів дослідницькими вміннями в умовах нестандартного заняття	14
Бойко Ольга Основні трактування поняття технології соціальної адаптації та їх аналіз у контексті проблеми інвалідності	22
Бондарук Яна Зміст формування іншомовних граматичних навичок здобувачів вищої освіти у навчально-методичних посібниках УДПУ імені Павла Тичини	30
Іванова Світлана, Кільченко Алла, Мінтій Ірина, Вакалюк Тетяна Оцінювання результативності наукової діяльності засобами інформаційно-цифрових систем окремої установи	39
Dmytruk Veronika, Shevchyk Halyna The Issue of Education at a Higher Establishment and Simultaneous Learning a Foreign Language	54
Дубова Наталія, Люльченко Вячеслав Педагогічні умови формування санітарно-гігієнічної культури майбутнього інженера-педагога харчового профілю в освітньому процесі закладу вищої освіти	64
Заячук Юлія Формування світового ринку послуг вищої освіти: конкуренція чи співпраця	72
Кожухова Хана, Прошкін Володимир Зміст вибіркової дисципліни «Цифрові технології в освіті» як засіб формування цифрової компетенції в майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей	81
Комар Олег Мотивація студентів до автономного навчання у процесі вивчення перекладознавчих дисциплін	92
Kostenko Dmytro, Oliiynyk Viktoriia Intercultural Competence as a Part of Readiness of Future Information Technology Professionals for Intercultural Communication	100

Кузнєцова Оксана Сутність і характеристика поняття «комунікативна компетентність майбутніх вихователів логопедичних груп»	108
Лисенко Галина Архівні джерела про педагогічну підготовку викладачів закладів вищої технічної освіти періоду УРСР	118
Piskurska Hanna, Popova Oksana Developing Mediative Competence as Soft Skills Component of Future Foreign Language Teachers	128
Сергейко Светлана Генезис профессиональной самореализации педагога	135
Скрипник Неля Сучасні тенденції організації методичної роботи в закладі дошкільної освіти	143
Совгіра Світлана Взаємоузгодженість понять «економічна освіта» та «економічне виховання»	151
Солодчук Альона Сучасні підходи до навчання і викладання англійської мови	162
Шевчук Кристина, Тирон Оксана Особливості розвитку у молодших школярів ціннісного ставлення до природи	170
Шульга Ірина Реалізація інклюзивної освіти за кордоном (на прикладі Скандинавських країн)	180

УДК [37.016:33+37.017:33]:001.2

ВЗАЄМОУЗГОДЖЕНІСТЬ ПОНЯТЬ «ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА» ТА «ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ»

Совгіра Світлана, доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-8742-7773

E-mail: sovgirasvitlana@gmail.com

У статті досліджено сутність понять «економічна освіта» та «економічне виховання». Розкрито мету дослідження, яка передбачала висвітлення взаємоузгодженості понять «економічна освіта» та «економічне виховання». Доведено, що економічна освіта є базою для економічного виховання особистості й основою формування економічної культури. Розкрито сутність поняття «економічне виховання» з позицій особистісно-діяльнісного, когнітивного та діяльнісного підходів. Доведено, що єдність економічної освіти та економічного виховання полягає насамперед у спільності їхніх цілей – формуванні економічної культури.

Ключові слова: економічна освіта; економічне виховання; економічна культура; економічні знання; погляди; переконання; мотиви; ціннісні орієнтації; економічні поняття; економічні якості.

MUTUAL COHERENCE OF THE CONCEPTS “ECONOMIC EDUCATION” AND “ECONOMIC TRAINING”

Sovhira Svitlana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-8742-7773

E-mail: sovgirasvitlana@gmail.com

The essence of the concepts “economic education” and “economic training” is investigated in the article. It is established that scientists generally characterize economic education as a process and result of mastering systematized economic knowledge, mastering economic concepts, which involves the formation of economic thinking, development of interest in economic problems, their own attitude to the distribution and consumption of material, and spiritual goods. The article indicates the essence of economic education as a process and intellectual property of man to comprehend economic phenomena, to know their meaning, to master its concepts, requirements of observance of economic laws, and to form the economic culture of the person.

It is proved that economic education is the basis for economic training of the individual and the basis for the formation of economic culture.

The essence of the concept of “economic training” from a standpoint of personal activity, cognitive and activity approaches is revealed.

It is determined that the concept of economic training in a broad sense is understood by scientists as an organized pedagogical activity aimed at forming economic consciousness through the transfer of economic knowledge, economic skills and abilities related to economically viable activities, the formation of economically significant personality traits and economic thinking.

The author defines economic training as a systematic influence on a person, on the basis of which the formation of his needs, the ability to compare them with the possibilities of their satisfaction and the development of economic qualities of the individual occur.

It is proved that the unity of economic education and economic training lies primarily in the commonality of their goals – the formation of economic culture.

Keywords: *economic education; economic training; economic culture; economic knowledge; views; beliefs; motives; values; economic concepts; economic qualities.*

Перетворення, що відбуваються в усіх сферах життєдіяльності людства, характеризуються загостренням ідеологічних, соціально-економічних і культурологічних чинників розвитку. У сучасних умовах господарювання зростає необхідність в економічній освіті й на її основі формуванні економічної культури особистості.

Економічна культура виступає важливою складовою економічної діяльності, значною мірою визначає рівень економічної активності в країні, ступінь розвитку економіки, темпи економічного зростання. Без оновлення та розвитку економічної культури неможливе подолання фактів незбалансованості розвитку економіки на шляху її трансформації в соціально-орієнтовану ринкову економіку.

Проблеми економічного розвитку суспільства знаходять своє відображення в різних дослідженнях учених, що розглядають взаємозв'язок економічної культури з економічною освітою й економічним вихованням. Основні ідеї з формування економічної культури особистості розроблялися в працях Н. Гаргаун [4], О. Коваленко [8], О. Костюкової [10], О. Паламарчук [17], Г. Ребрової [19], О. Салогуб [20], Л. Тандир [21] та ін. Ми згодні з думкою більшості дослідників про необхідність розвитку економічної культури, яка є не просто характеристикою рівня економічної освіченості і вихованості особистості, а й показником її соціальної орієнтації, здатності ухвалювати правильні рішення.

Важливий інтерес представляють розробки вчених С. Булавенко [3], Л. Кашуби [7], Я. Матвісів [12], Г. Товканець [22] та інших, що свідчить про посилену увагу до питань економічної освіти та економічного виховання молоді, опанування нею економічних знань та інформації.

Аналіз психолого-педагогічної, спеціальної літератури показує, що сучасні дослідники визначають нові підходи до вирішення проблеми економічної освіти учнів; багато аспектів цієї проблеми розроблено. Однак соціально-економічна ситуація диктує необхідність створення безперервної системи економічної освіти покоління, що підростає.

Як вважає Т. Боровикова, найважливішим фактором, що визначає результативність економічного виховання, є економічна освіта, яка розглядається як опанування економічних знань, умінь оперувати економічними поняттями [2, с. 47].

Одні автори розглядають економічне виховання як більш широке поняття щодо економічної освіти (Л. Земляченко [6], Я. Матвісів [12], Г. Товканець [22]).

Вони трактують його як систематичний, цілеспрямований вплив суспільства на людину в напрямі формування у неї знань, умінь і навичок, потреб, інтересів та інших соціально-психологічних якостей, способу мислення і діяльності.

Більшість дослідників-педагогів економічну освіту розглядають як процес і результат засвоєння систематизованих економічних знань, умінь, навичок, формування принципів їхнього практичного застосування (С. Булавенко [3], Л. Кашуба [7],

С. Луконина [11], С. Медянцева [13]).

Економічна освіта є умовою і засобом ефективної діяльності людини в галузі економіки. Основу економічного життя суспільства складають економічні відносини, які виникають у результаті діяльності людей, спрямованої на виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних благ.

Поняття економічна освіта й економічне виховання вищезгаданими авторами розмежовуються так: економічна освіта спрямована на засвоєння певної системи знань, на опанування вмій і навичок економічних розрахунків, економічного аналізу виробничої діяльності; економічне виховання передбачає розвиток таких якостей, як ощадливість, дбайливість, дисциплінованість, діловитість, почуття колективізму, потреба практичної участі в суспільному виробництві, свідоме, творче ставлення до праці, розумні особисті потреби та ін. [1, с. 24].

Виходячи з цього визначення економічної освіти, можна зробити висновок про те, що вона є базою для економічного виховання особистості й основою формування економічної культури.

Економічна освіта має допомогти студентам опанувати сучасне економічне мислення [14, с. 18].

Єдність виховання й освіти полягає насамперед в спільності їхньої мети – формуванні економічної культури. Економічна освіта виконує виховні функції, а економічне виховання – функції пізнання економічного життя. Але завдання останнього ширше і багатогранніше. Якщо головне завдання економічної освіти – озброєння економічними знаннями, то економічного виховання – формування економічних переконань і навичок, потреб і поведінки, згідно зі своїми особистими якостями [2, с. 115].

Отже, ці процеси взаємопов'язані, але не тотожні. Виходячи з цього, можна зробити висновок про значущість економічної освіти й виховання, оскільки вони показують певний рівень забезпечення особистості знаннями, необхідними для формування морально-ціннісних рис особистості, підготовки її до подальшої економічної діяльності.

Економічне виховання та економічну освіту, єдність і взаємозв'язок яких об'єктивно обумовлені теорією та практикою педагогічної науки, націлені в кінцевому підсумку на засвоєння і відтворення людиною економічної соціокультури, на формування і вдосконалення її особистості в економічній сфері життєдіяльності. Досягнення зазначеної глобальної ідеї забезпечується за допомогою механізму соціалізації, у процесі якої здійснюється опанування людиною систем економічних переконань, цінностей, норм і зразків економічної поведінки, прийняття певних соціально-економічних ролей; розвиток і формування потреби в постійному оновленні та збагаченні економічних знань, інтелектуальної діяльності з осмислення економічних подій; потреби в самовдосконаленні та розвитку соціально-ціннісних економічно значущих якостей особистості [1, с. 27].

На практиці часто економічну освіту ототожнюють з економічним вихованням (Т. Джагаєва [5], Т. Кондратенко [9]), не враховуючи, що економічна освіта формує переважно наукову ідеологію (систематизовані теоретичні погляди), а економічне виховання – психологію (переконання, мотиви, установки, ціннісні орієнтації тощо) [9, с. 60].

Автори наведених вище визначень варіюють обсяг понять «економічна освіта» й «економічне виховання», трактуючи їх або в широкому, або у вузькому значенні. У зв'язку з розрізненістю поглядів науковців на економічну освіту і виховання постає питання про необхідність розмежування цих понять та з'ясування їхніх якісних характеристик, що і є метою означеного дослідження.

Визнаючи істинність вищезазначених відмінностей, слід підкреслити, що, вміщуючи в собі опанування соціокультурного досвіду попередніх поколінь, освіта здійснює і виховальний вплив на розумовий, світоглядний і морально-естетичний розвиток особистості.

Освіта, на думку О. Бажина, спрямована на інтелект і насамперед на формування знань про світ. Тому важливою проблемою освіти є визначення її змісту (які знання повинні входити; як зробити механізми трансляції соціокультурних знань, їхню репродукцію в кожному новому поколінні більш ефективною) на відміну від головних проблем виховання, що складаються у визначенні цінностей (моральних, релігійних, естетичних тощо), у пошуку шляхів перетворення цих цінностей у мотиви поведінки й діяльності особистості [1, с. 25].

Сутність освіти уявляється нам як всебічний розвиток і становлення особистості, формування економічно значущих особистісних якостей: ініціативності, творчого підходу до справи, дисциплінованості, підприємливості, відповідальності, здатності орієнтуватися в реальній дійсності. Під час нашого дослідження до основних завдань економічної освіти віднесено розкриття змісту економічних понять, категорій, законів, формування і розвиток інтересів, економічне трактування взаємозв'язку продуктивних сил і виробничих відносин.

З урахуванням специфіки цієї проблеми економічна освіта розуміється Е. Неустроевою як процес створення умов, що забезпечують постійний розвиток особистості як суб'єкта економічної діяльності й дають можливість знайти своє місце в навколишньому світі за допомогою застосування знань, умінь, здібностей [15, с. 7].

Економічна освіта трактується С. Медянцевою через процес і результат засвоєння учнями систематизованих економічних знань, умінь і навичок, їхнє практичне застосування, що сприяє розвитку економічного мислення, свідомості, як умови ефективної економічної діяльності [13, с. 76].

Економічну освіту С. Луконина подає як цілеспрямований процес, покликаний дати людині знання основних економічних законів, економічної стратегії, озброїти економічними знаннями, що забезпечують ставлення до економіки та ощадливості, активної участі в управлінні виробництвом [11, с. 15].

Ряд авторів О. Бажина [1], В. Пфлюг [18], Т. Шевирева [25] зазначають, що економічна освіта – це процес освоєння знань, умінь і навичок з метою формування соціально-психологічних якостей особистості з економічним способом мислення, певний рівень забезпечення особистості знаннями, необхідними для формування моральних якостей, підготовки її до соціально значущої діяльності.

У визначенні поняття «економічна освіта» у більшості дослідників-педагогів немає значних розбіжностей, але багатогранність змісту економічної освіти дозволяє різним авторам виділити окремі, суттєві моменти.

З вищезазначених формулювань можна зробити висновок: сутність економічної освіти зводиться до процесу і результату засвоєння економічних знань, умінь і навичок;

інші ознаки зазначеного поняття є наслідком цього засвоєння, причому трактуються ці слідства по-різному: формування економічного мислення, формування економічно значущих якостей особистості, розвиток і формування економічних інтересів, цінностей, потреб тощо.

Деякі дослідники у визначенні поняття «економічна освіта» уточнюють, які саме знання, уміння, навички повинні засвоїти учні: знання економічних законів і категорій розвитку суспільного виробництва, ролі й значення праці в суспільстві, знання економічної політики держави, опанування вмінь, навичок економічних розрахунків, вироблення умінь аналізувати економічні процеси й явища, уміння організувати економічну діяльність (С. Булавенко [3], Л. Кашуба [7], Я. Матвісів [12]).

Аналіз характеристики економічної освіти, запропонованої різними авторами, показав, що науковці у загальному економічну освіту характеризують як процес і результат засвоєння систематизованих економічних знань, опанування економічних понять, що передбачає формування економічного мислення, розвиток інтересу до економічних проблем, власного ставлення до розподілу і споживання матеріальних та духовних благ.

Отже, економічна освіта, на наш погляд, показує певний рівень забезпечення особистості знаннями, необхідними для формування морально-ціннісних властивостей особистості, підготовки її до виробничої і господарсько-побутової діяльності та вміщує:

- розвиток економічних умінь і навичок: економне і дбайливе ставлення до продуктів своєї праці, матеріальних цінностей країни, своїх і чужих речей, порівняння й оцінку витрат праці та їхніх результатів, раціональне використання бюджету часу, співвідношення особистих і суспільних інтересів тощо;
- формування внутрішніх стимулів і мотивів ефективної економічної діяльності, постійного прагнення до захисту власності, дотримання економічних норм та ін.;
- вдосконалення творчої діяльності членів суспільства, посилення ділової активності та підприємливості.

Відповідно до вищезазначеного розуміння сенсу економічної освіти, на основі аналізу її цілей сформульовані такі завдання:

- формування первинних уявлень про найбільш вживані економічні поняття і закони, умінь встановлювати найпростіші економічні взаємозв'язки в навколишній дійсності;
- розвиток економічно ціннісного ставлення до праці, природи, продуктів праці, здоров'я;
- розвиток економічно значущих якостей особистості;
- формування розумних потреб, мотивів економічної діяльності й ціннісних орієнтацій;
- розвиток практичних умінь і навичок економічно грамотної, морально обгрунтованої поведінки й діяльності.

Таке розуміння мети й завдань економічної освіти передбачає особистісне ставлення до знань, умінь і навичок як засобів, що забезпечують досягнення повноцінного, гармонійного розвитку всіх сфер особистості.

Набуття економічних знань та економічних якостей має здійснюватися

цілеспрямовано через:

- 1) систематичне освоєння економічних понять при вивченні економічних тем. У результаті формується система знань про економічні процеси та явища, словник економічних термінів, виробляється послідовно перехід від звичайних знань до наукових уявлень про економічну дійсність;
- 2) раціональне використання економічного потенціалу в різних дисциплінах. Дозволяє наочніше уявити економічне життя, усвідомити себе учасником реально наявних процесів, оцінити рівень економічного розвитку суспільства протягом певного періоду;
- 3) поєднання економічної освіти й самоосвіти.

У своєму дослідженні розглядаємо процес економічної освіти в більш широкому сенсі.

З урахуванням тенденцій особистісно орієнтованої освіти, у якій на перше місце ставиться особистість, її розвиток за допомогою збагачення особистісного досвіду економічна освіта розуміється нами як процес і створення умов, що забезпечують постійний розвиток особистості як суб'єкта економічної діяльності, створюють можливості знайти своє місце в навколишньому світі, забезпечити існування в ньому шляхом застосування знань, умінь, здібностей, необхідних для успішної життєдіяльності.

Отже, економічна освіта є процесом й інтелектуальною властивістю людини осмислювати економічні явища, пізнавати їхню сутність, засвоювати економічні поняття, вимоги дотримання економічних законів, водночас формувати економічну культуру людини.

Економічна освіта та економічна культура як взаємопов'язані компоненти буття сприяють створенню модерної, ефективної економіки. Відповідно економіка як жива система, особливий простір, у якому перебуває кожна людина, може розглядатися як система знань, необхідних для формування економічного мислення, поведінки, культури, що досягається в процесі отримання економічної освіти [23, с. 21].

Економічна освіта нами уявляється як провідний важіль впливу на формування економічної культури особистості.

Економічна культура насамперед вміщує певний рівень освіти, конкретизується в знаннях, вміннях, навичках, а також готовність людини до постійного професійного зростання, вміння покладатися на свої сили й відповідати за свою долю.

Проте економічна культура особистості – це система життєвих уявлень, цінностей, зразків поведінки, норм, що повністю відповідають економічним принципам та суспільним економічним цінностям. На сьогодні такими економічними принципами та цінностями є: сталий розвиток, раціональне користування природними ресурсами, економіка знань тощо.

Таким чином, економічна освіта є тією первинною основою, що формує економічні знання, які своєю чергою є основою формування економічного мислення та економічної свідомості учнів, внаслідок чого формується економічна культура кожного окремого учня та суспільства загалом як кінцевого головного результату економічної освіти широких мас населення. Що не можна сказати про економічне виховання, яке відіграє важливу роль у формуванні економічної свідомості та економічної культури особистості [7, с. 132].

Окремо зупинимось на трактуванні поняття «економічна культура», у яке

вкладається не тільки певна сукупність економічних знань, умінь і навичок, а й розвинене економічне мислення, економічна свідомість.

Зміст економічної культури має на увазі певний рівень знань та умінь, певний характер відносин до відповідної сфери діяльності й досвід цієї діяльності [18, с. 43].

Знання та вміння сприяють формуванню адекватного ставлення до діяльності, моральних орієнтирів, якостей особистості. Крім цього, сформовані знання і вміння стають передумовою продуктивної діяльності. Простежується і зворотний зв'язок, коли набуття нових знань обумовлено мотивами діяльності.

Вочевидь, економічна культура особистості ґрунтується на економічній свідомості, яка є ендогенним фактором, а економічна освіта – екзогенними факторами, що формують економічну культуру особистості.

Економічна культура характеризує як рівень розвитку у членів суспільства економічного мислення, ступінь опанування ними економічних знань, умінь, їхня вихованість і переконаність, так і стан економічної діяльності, повсякденного використання отриманих знань, умінь, навичок під час праці.

Успіх економічної діяльності суб'єкта залежить від отриманих економічних знань, умінь і навичок (економічної освіти), але сама економічна діяльність є «умовою і засобом» економічного виховання, тобто економічна діяльність є чинником, «вихідним моментом» економічного виховання.

Економічне виховання нерозривно пов'язане з формуванням економічно значущих особистісних якостей особистості: працьовитості, відповідальності, ощадливості, діловитості, самостійності. Під економічно значущими якостями особистості розуміємо моральні якості, які проявляються у всіх видах економічних відносин під час економічної діяльності.

За визначенням А. Нуртдинової, економічне виховання являє собою цілеспрямований процес формування економічно значущих якостей особистості, формування позитивних мотивів економічної діяльності, що здійснюється за допомогою її залучення до економічної діяльності, включення в реальні економічні відносини, доступні відповідній віковій категорії вихованців [16, с. 22].

Економічне виховання сприяє забезпеченню умов для відтворення індивідом соціального досвіду, економічних цінностей і типових норм економічної поведінки. Воно формує переконання, мотиви, установки, ціннісні орієнтири особистості [11, с. 16].

Економічне виховання забезпечує розвиток економічного мислення, формування моральних і ділових якостей: суспільної активності, підприємливості, ініціативності, господарського, дбайливого, чесного ставлення до суспільного надбання, раціоналізаторства, відповідальності, прагнення до високої рентабельності, оновленню технологічних процесів і обладнання, високої якості, особистого успіху й добробуту [9, с. 61].

У вищезначених визначеннях відображається особистісно-діяльнісний підхід до виховання, прийнятий у вітчизняній теорії.

З погляду когнітивного та діяльнісного підходів економічне виховання передбачає формування ставлення молоді до економічних знань, умінь, праці, до природного середовища і виявлення цього відношення до економічної діяльності.

З іншого боку, економічне виховання покликане стимулювати попит на знання, розвивати вміння застосовувати економічні знання в процесі творчої діяльності.

У визначенні С. Луконина економічне виховання потрактоване як систематичний, цілеспрямований вплив суспільства на людину в інтересах формування знань, умінь, навичок, потреб й інтересів та інших соціально-психологічних якостей, а головне – способу мислення і діяльності, відповідних економічним потребам часу [11, с. 15].

Під час економічного виховання економічні знання повинні перетворюватися в переконання і бути реалізовані у вчинках та поведінці. Головною рушійною силою перетворення економічних знань у переконання і вчинки виступають економічні потреби та інтереси особистості, на формування яких впливає рівень економічної культури суспільства, який зі свого боку залежить від суспільних відносин [24, с. 63].

Таким чином, економічне виховання як частина цілісного виховного процесу підпорядковується його основним закономірностям, в основі якого лежать діяльність і спілкування, що визначає соціальне життя людини.

Аналіз теоретичних напрацювань науковців довів, що поняття «економічне виховання» у широкому розумінні розглядають як організовану педагогічну діяльність, спрямовану на формування економічної свідомості через передачу економічних знань, формування економічних умінь і навичок, пов'язаних з економічно цілеспрямованою діяльністю, формуванням економічно значущих якостей особистості, розвитком економічного мислення.

Нам імпонує позиція Т. Шевиревої, яка вважає, що економічне виховання спрямоване на формування особистості, здатної до творчого мислення, економічно доцільної діяльності, яка володіє високими моральними якостями, уміє адаптуватися в нових соціально-економічних умовах [25, с. 35].

Тому основними складовими економічного виховання, на нашу думку, мають бути: знання основних економічних понять і категорій; система моральних цінностей; норми і правила моральної поведінки; ціннісна мотивація до економічної діяльності, що має соціальну спрямованість; моральні й ділові якості особистості.

Таким чином, економічне виховання виступає однією зі складових (але не тотожних) частин економічної освіти. У зв'язку з цим економічне виховання визначаємо як систематичний вплив на людину, на основі якого відбувається формування її потреб, здатності порівнювати останні з можливостями їхнього задоволення, розвиток економічних якостей особистості.

Вважаємо, що економічне виховання передбачає насамперед формування ставлення особистості до економічних знань, умінь, до праці, її результатів, до часу, до природного середовища, до засобів тощо і виявлення цих відносин у конкретній діяльності, яка являє собою спосіб участі в економічному житті суспільства.

Підсумовуючи наведені аргументи, приходимо до такого висновку:

- характеристика понять економічна освіта й економічне виховання в умовах розвитку соціально-економічних відносин є досить актуальною, у зв'язку з чим виникає необхідність системного підходу до її здійснення;
- поняття «економічна освіта» розглядається як педагогічно адаптований соціальний досвід людства в галузі економіки, який вміщує певну систему економічних знань, ціннісного ставлення до праці, моральні та ділові якості (працелюбність, відповідальність, дисциплінованість тощо);
- економічні знання цілеспрямовано впливають на моральний розвиток

- особистості, орієнтують її на загальнолюдські цінності;
- сутність поняття «економічне виховання» зводиться до розгляду його як системи переконань, мотивів, установок, ціннісних орієнтацій особистості, що бере активну участь у вирішенні економічних завдань, в оцінці ефективності ухвалення рішень.

Таким чином, визначення поняття «економічна освіта» дозволяє зробити висновок про те, що вона є основою економічного виховання особистості й основою формування економічної культури, оскільки сприяє розвитку економічного мислення, процесу пізнання, що полягає в абстрактному, узагальненому й опосередкованому відображенні фактів і явищ економічного життя, у встановленні зв'язків і відносин між ними.

Єдність економічної освіти та економічного виховання полягає насамперед в спільності їхніх цілей – формуванні економічної культури.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці ефективних шляхів здійснення економічної освіти майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажина О. В. Дидактические условия подготовки будущих учителей начальных классов к осуществлению экономического образования школьников: в процессе обучения технологии: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Брянск, 1998. 202 с.
2. Боровикова Т. В. Педагогические основы формирования экономической культуры школьников: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Пермь, 2000. 382 с.
3. Булавенко С. Д. Вплив економічної освіти на формування соціальної активності учнів початкових класів. *Молодий вчений*. 2019. № 5.2. С. 116–121.
4. Гаргаун Н. М. Модель організаційно-методичної системи формування економічної культури молодших спеціалістів техніків-електриків у процесі фахової підготовки. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 19, Т. 1. С. 62–65.
5. Джагаева Т. Е. Формирование экономической культуры личности в условиях региональной образовательной системы (на примере Республики Южная Осетия): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Владикавказ, 2006. 439 с.
6. Земляченко Л. В. Экономическое образование учащихся начальных классов (на материале факультатива по экономике): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Саранск, 2001. 215 с.
7. Кашуба Л. В., Черешнюк О. А. Формування економічної компетентності дітей у процесі наступності (заклад дошкільної освіти – початкова школа). *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2018. Вип. 7. С. 123–139.
8. Коваленко О. В. Формування економічної культури студентів ВНЗ як педагогічна проблема. *Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 60. С. 138–140.
9. Кондратенко Т. М. Формирование основ экономической культуры младших школьников в учебной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 2002. 200 с.
10. Костюкова О. Безперервність розвитку економічної культури особистості у системі освіти. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1.2. С. 123–126.
11. Луконина С. А. Подготовка студентов педагогического колледжа к экономическому воспитанию младших школьников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 2004. 216 с.
12. Матвісів Я., Федорович А. Педагогічні засади економічної освіти та виховання сучасної української молоді. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2006. № 2. С. 23–27.
13. Медянцева С. Г., Кавкаева Н. В. Экономическая культура студентов в условиях рыночной экономики. *Высшее образование для XXI века*. 2005. № 4. С. 74–79.
14. Мехедова О. А. Межпредметное взаимодействие в подготовке будущих учителей к экономическому воспитанию школьников (на примере гуманитарных дисциплин): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Брянск, 2004. 260 с.
15. Неустрובה Е. Н. Педагогическое обеспечение экономического образования учащихся начальных

- классов (на материале Республики Саха (Якутия)): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Якутск, 2007. 161 с.
16. Нуртдинова А. А. Формирование экономической культуры у младших школьников в условиях интеграции учебной и внеучебной работы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Челябинск, 2000. 171 с.
  17. Паламарчук О. М. Соціально-психологічні умови формування еколого-економічної культури підприємця: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2006. 22 с.
  18. Пфлюг В. П. Педагогические основы формирования экономической культуры как условия социализации личности младшего школьника в образовательном процессе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 2004. 208 с.
  19. Реброва Г. О. Сутність та компонентна структура економічної культури майбутнього вчителя. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Серія: Педагогічні та історичні науки*. 2014. Вип. 117. С. 136–144.
  20. Салогуб О. В. Економічна культура як риса сучасного фахівця з менеджменту. *Науково-методична конференція викладачів, співробітників і студентів: тези доповідей: у 2 ч.* (Конотоп, 28 квіт. 2011 р.). Суми: СумДУ, 2011. Ч. 1. С. 174–175.
  21. Тандир Л. В. Формування економічної культури студентів промислово-економічного коледжу в професійній підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2009. 22 с.
  22. Товканець Г. В. Педагогічний аналіз завдань вищої економічної освіти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 31. С. 182–185.
  23. Тодрина І., Євсєєв С. Економічна освіта й економічна культура суспільства: сутність та особливості. *Новий колегіум*. 2016. № 4. С. 20–25.
  24. Фридман С. О. Подготовка студентов педагогического колледжа к формированию экономической культуры младших школьников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 2008. 152 с.
  25. Шевырева Т. П. Формирование нравственных качеств младших школьников в процессе экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Смоленск, 2012. 209 с.

REFERENCES

1. Bazhina, O. V. (1998). Didakticheskie usloviya podgotovki budushhih uchitelej nachal'nyh klassov k osushhestvleniju jekonomicheskogo obrazovanija shkol'nikov: v processe obuchenija tehnologii. *Candidate's thesis*. Briansk [in Russian].
2. Borovikova, T. V. (2000). Pedagogicheskie osnovy formirovanija jekonomicheskoy kul'tury shkol'nikov. *Doctor's thesis*. Perm [in Russian].
3. Bulavenko, S. D. (2019). Vplyv ekonomichnoi osvity na formuvannia sotsialnoi aktyvnosti uchniv pochatkovykh klasiv. *Molodyi vchenyi – Young scientis*, 5.2, 116–121 [in Ukrainian].
4. Harhaun, N. M. (2019). Model orhanizatsiino-metodychnoi systemy formuvannia ekonomichnoi kultury molodshykh spetsialistiv tekhniv-elektrykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, Vol. 1, Issue 19*, 62–65 [in Ukrainian].
5. Dzhagaeva, T. E. (2006). Formirovanie jekonomicheskoy kul'tury lichnosti v uslovijah regional'noj obrazovatel'noj sistemy (na primere Respubliki Juzhnaja Osetija). *Doctor's thesis*. Vladykavkaz [in Russian].
6. Zemljachenko, L. V. (2001). Jekonomicheskoe obrazovanie uchashhihsja nachal'nyh klassov (na materiale fakul'tativa po jekonomike). *Candidate's thesis*. Saransk [in Russian].
7. Kashuba, L. V., Cheresniuk, O. A. (2018). Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti ditei u protsesi nastupnosti (zaklad doshkilnoi osvity – pochatkova shkola). *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii – Professional education: methodology, theory and technologies, Issue 7*, 123–139 [in Ukrainian].
8. Kovalenko, O. V. (2011). Formuvannia ekonomichnoi kultury studentiv VNZ yak pedahohichna problema. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu – Gazette of Zhytomyr State University, Issue 60*, 138–140 [in Ukrainian].
9. Kondratenko, T. M. (2002). Formirovanie osnov jekonomicheskoy kul'tury mladshih shkol'nikov v uchebnoj dejatel'nosti. *Candidate's thesis*. Moskva [in Russian].
10. Kostiukova, O. (2013). Bezperernnist rozvytku ekonomichnoi kultury osobystosti u systemi osvity. *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical idea, 1.2*, 123–126 [in Ukrainian].

11. Lukonina, S. A. (2004). Podgotovka studentov pedagogicheskogo kolledzha k jekonomicheskomu vospitaniju mladshih shkol'nikov. *Candidate's thesis*. Moskva [in Russian].
12. Matvisiv, Ya., Fedorovych, A. (2006). Pedahohichni zasady ekonomichnoi osvity ta vykhovannia suchasnoi ukrainskoi molodi. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity – The labor training in educational institutions*, 2, 23–27 [in Ukrainian].
13. Medjanceva, S. G., Kavkaeva, N. V. (2005). Jekonomicheskaja kul'tura studentov v uslovijah rynochnoj jekonomiki. *Vysshee obrazovanie dlja XXI veka – Higher education for XXI century*, 4, 74–79 [in Russian].
14. Mekhedova, O. A. (2004). Mezhpredmetnoe vzaimodejstvie v podgotovke budushhijh uchitelej k jekonomicheskomu vospitaniju shkol'nikov (na primere gumanitarnyh disciplin). *Candidate's thesis*. Briansk [in Russian].
15. Neustroeva, E. N. (2007) Pedagogicheskoe obespechenie jekonomicheskogo obrazovanija uchashhihsja nachal'nyh klassov (na materiale Respubliki Saha (Jakutija)). *Candidate's thesis*. Yakutsk [in Russian].
16. Nurtdinova, A. A. (2000). Formirovanie jekonomicheskoi kul'tury u mladshih shkol'nikov v uslovijah integracii uchebnoj i vneuchebnoj raboty. *Candidate's thesis*. Cheliabinsk [in Russian].
17. Palamarchuk, O. M. (2006). Sotsialno-psykholohichni umovy formuvannia ekolohe-ekonomichnoi kul'tury pidprijemstva. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
18. Pfljug, V. P. (2004). Pedagogicheskie osnovy formirovanija jekonomicheskoi kul'tury kak uslovija socializacii lichnosti mladshogo shkol'nika v obrazovatel'nom processe. *Candidate's thesis*. Moskva [in Russian].
19. Rebrova, H. O. (2014). Sutnist ta komponentna struktura ekonomichnoi kul'tury maibutnoho vchytelia. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova – Scientific notes [National Pedagogical Dragomanov University], Issue 117, 136–144* [in Ukrainian].
20. Salohub, O. V. (2011). Ekonomichna kultura yak rysa suchasnoho fakhivtsia z menedzhmentu. *Naukovo-metodychna konferentsiia vykladachiv, spivrobitykiv i studentiv*. Konotop, Sumy: SumDU. Part 1, 174–175 [in Ukrainian].
21. Tandyr, L. V. (2009). Formuvannia ekonomichnoi kul'tury studentiv promyslovo-ekonomichnoho koledzhu v profesiinii pidhotovtsi: *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
22. Tovkanets, H. V. (2014). Pedahohichniy analiz zavdan vyshchoi ekonomichnoi osvity v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Gazette of Uzhhorod National University, Issue 31, 182–185* [in Ukrainian].
23. Todrina I., Yevsieiev S. (2016). Ekonomichna osvita y ekonomichna kultura suspilstva: sutnist ta osoblyvosti. *Novyi kolehium – New college*, 4, 20–25 [in Ukrainian].
24. Fridman, S. O. (2008). Podgotovka studentov pedagogicheskogo kolledzha k formirovaniju jekonomicheskoi kul'tury mladshih shkol'nikov. *Candidate's thesis*. Moskva [in Russian].
25. Shevyreva, T. P. (2012). Formirovanie npravstvennyh kachestv mladshih shkol'nikov v processe jekonomicheskogo vospitanija. *Candidate's thesis*. Smolensk [in Russian].